

مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۴، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۴، شماره پیاپی ۱۱

شاپای الکترونیکی: ۲۳۸۳-۲۴۹۵

شاپای چاپی: ۲۳۲۲-۲۵۱۴

<http://jrpp.um.ac.ir>

نقش تعاونی‌های روستایی در میزان درآمدزایی و افزایش سرمایه گذاری در حوزه صنایع دستی

(مطالعه موردی: تعاونی‌های فرش دستباف استان خراسان رضوی)

پروانه امانیان بیدختی^{۱*} - سارا صادقی نیا^۲

۱- کارشناس ارشد اقتصاد هنر، دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع)، مشهد، ایران

۲- استادیار هنرهای تجسمی، دانشگاه دامغان، دامغان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۹/۰۹ صص ۱۱۳-۱۰۱ تاریخ تصویب: ۱۳۹۴/۰۵/۲۷

چکیده

هدف: هدف اصلی این پژوهش بررسی عملکرد تعاونی‌ها در اقتصاد صنعت فرش دستباف استان خراسان رضوی و شناسایی موانع و مشکلاتی است که در این میان وجود دارد.

روش: این تحقیق از نوع تحقیقات کیفی بوده و جنبه کاربردی دارد. اطلاعات آن به صورت اسنادی و کتابخانه‌ای و از طریق مصاحبه به روش میدانی با تعداد ۵۵ نفر نمونه از جامعه آماری گردآوری شده که نتایج آن به شیوه توصیفی-تحلیلی مورد بررسی قرار گرفته است.

یافته‌ها: براساس نتایج حاصل، عوامل مؤثر در بهبود کیفیت فرش دستباف در تعاونی‌ها، با میانگین ۸۷٫۲٪ دارای بیشترین تأثیر بوده و نقشی که تعاونی‌ها در مواردی از قبیل اشتغال‌زایی و کاهش بیکاری و محرومیت در جامعه و رشد صنعت توریسم دارند، با میانگین ۷۸٫۱۶٪ در رتبه بعدی قرار دارد و همچنین نقش تعاونی‌ها در افزایش رشد سرمایه و درآمدزایی با میانگین ۴۳٫۸٪ دارای کمترین تأثیر از دیدگاه افراد مورد مصاحبه، ارزیابی شده است.

راهکارهای عملی: این تحقیق عمدتاً مبتنی بر روش کیفی است و نمی‌تواند تمامی زوایای پنهان موارد مرتبط با مسائل اقتصادی در تعاونی‌ها را نشان دهد. بنابراین، به سایر محققان پیشنهاد می‌شود از روش‌های تحقیق کمی نیز برای شفاف‌تر کردن هر چه بیشتر روابط میان متغیرهای این تحقیق استفاده کنند.

اصالت و ارزش: ایجاد تعاونی‌های فرش دستباف، نقش مؤثری در توسعه صادرات و تولید فرش دستباف بدون عیب و نقص داشته است و کارایی این نهادها در کمک‌رسانی به بافندگان فرش و رفع مشکلات آنان از نظر درآمدزایی، در این صنعت مؤثر بوده است. نظارت در نحوه بافت و تهیه مواد و مصالح مرغوب توسط این تعاونی‌ها و نیز داشتن شناسنامه و کمرنگ شدن نقش واسطه‌ها، همه موارد مهمی هستند که به رشد اقتصادی این صنعت ارزشمند کمک می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: فرش دستباف، تعاونی‌های فرش دستباف خراسان رضوی، صادرات، صنایع دستی، سرمایه‌گذاری.

۱. مقدمه

۱.۱. طرح مسئله

صنایع دستی در هر فرهنگی از جمله شاخصه‌های بنیادین در زمینه احراز هویت و اعتبار معنوی و تاریخی ملت‌هاست. هنرهای دستی ریشه در تاریخ داشته و دستاورد آن روشنایی بخش راه آینده است. آثاری که بر پایه باورها و اعتقادات بومی، توسط دستان هنرمند و صنعتگری عاشق و دل‌خسته آفریده می‌شود، شناسنامه آن مرزوبوم و سندی از تاریخ آن سرزمین است (هوشیار، ۱۳۸۵، ص. ۱۶). صنایع دستی به دلیل برخورداری از ارزش‌های فرهنگی و هنری و نیز ذوق اندیشه در تولید، علاوه بر جنبه‌های مصرفی، دارای ارزش‌های هنری و ظرفیت‌های ویژه صادراتی می‌باشند. در کشورهای در حال توسعه، سهم درآمد حاصل از فعالیت‌های غیر زراعی در اقتصاد خانوارهای روستایی، هر ساله رشد درخور توجهی دارد (شعبانعلی فمی و محمدزاده نصرآبادی، ۱۳۹۰، ص. ۱۰۲).

یکی از راه‌حل‌های رفع مشکلات توسعه روستایی، افزایش تنوع‌بخشی بهینه به فعالیت‌های اقتصادی در جوامع روستایی و ایجاد تعادل میان تنوع‌بخشی و تخصصی‌سازی است (رزوف^۱، ۲۰۰۵، ص. ۶۲۱). بنابراین، توجه کردن به صنایع دستی که در اغلب مناطق روستایی کشور رایج می‌باشد، برای رشد اقتصادی این مناطق بسیار اهمیت دارد (لطیفی، سعدی، شعبانعلی فمی و مشرف، ۱۳۹۳، صص. ۱۱۷-۱۳۹).

رشد و توسعه اقتصادی و دستیابی به اهداف آن در برنامه‌ریزی و فعالیت‌های بسیاری از کشورهای در حال توسعه، قرار دارد. یکی از مهم‌ترین اهداف بخش اقتصادی در کشور ما، توجه به افزایش تولید و درآمد ملی، افزایش اشتغال و کاهش نرخ بیکاری، توسعه صادرات و افزایش درآمدهای ارزی و برقراری عدالت اقتصادی و اجتماعی در جامعه است. صنایع دستی در بین انواع صنایع تولیدی ایران، به غیر از داشتن ویژگی‌های فرهنگی، در روند رشد و توسعه اقتصادی کشور به خصوص در مناطق روستایی، نقش بسزایی دارد و باعث رشد اشتغال‌زایی در این مناطق می‌شود. تولید صنایع دستی ارزآوری بالایی به همراه دارد و موجب توسعه صادرات غیر نفتی و همچنین استقبال زیاد گردشگران از صنایع دستی می‌شود. بنابراین، توجه به این شاخه از صنایع از اهمیت بالایی برخوردار است.

با توجه به این که مهم‌ترین و کاربردی‌ترین نوع صنایع دستی که در اغلب مناطق جغرافیایی کشور، به ویژه مناطق

روستایی، تولید می‌شود، فرش دستباف بوده و در بین اقلام صادراتی ایران از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، لزوم توجه بیشتری نسبت به آن احساس می‌شود.

صنعت فرش دستباف و صنایع وابسته به آن مانند کشاورزی، دامداری، ریسندگی، بافندگی، رنگرزی و غیره، طیف گسترده‌ای از مشاغل بومی کشور را در بر می‌گیرند و با وجود قدمت بسیار زیادی که این کالا در امر صادرات دارد، هنوز مشکلات و موانع متعددی در انطباق با شرایط نوین بازارهای بین‌المللی و کسب جایگاه واقعی آن وجود دارد. برای رفع مشکلات اقتصادی و ایجاد اشتغال و رفع محرومیت، تأسیس تعاونی‌های فرش، نقش مهمی را در توسعه صادرات این صنعت ایفا می‌کنند (خوبی، ۱۳۸۲، ص. ۳۱). یکی از راه‌های شناسایی فضای تولید فرش دستباف، استفاده از نظام تعاونی است که در میزان تولید و تخصیص منابع در بخش‌های مختلف اقتصادی نقش مهمی بر عهده دارد و سبب ایجاد رقابت در فعالیت‌های تولیدی می‌شود (مظهری، شاه‌نوشی و رفیعی دارانی، ۱۳۸۸، ص. ۵۹). در ایران، تعداد بی‌شماری شرکت تعاونی وجود دارد که بسته به نوع محصولات هر منطقه، دارای تنوع می‌باشد. از جمله مهم‌ترین این تعاونی‌ها که در دهه‌های اخیر نقش مؤثری در چرخه اقتصادی و صادرات کشور داشته، تعاونی‌های فرش دستباف است. دلیل اصلی به وجود آمدن این تعاونی‌ها، شناخت موانع و مشکلات تولید فرش دستباف و ریشه‌یابی این مشکلات و در نهایت تلاش برای رفع و از میان بردن آن‌ها بوده است که در نتیجه آنکیفیت تولید فرش و به طبع آن وضعیت صادرات فرش بهبود پیدا خواهد کرد. در تمامی مناطق ایران و به خصوص مناطق بومی، عده کثیری، از جمله اغلب زنان روستایی به بافت فرش دستباف اشتغال دارند و بسیاری از مراکز مهم این هنر در ایران، مانند آذربایجان غربی و شرقی، اصفهان، کرمان و خراسان، در این زمینه، دارای سابقه طولانی می‌باشند.

امروزه به دلایل مختلفی میزان تولید و صادرات فرش دستباف دچار کاهش شده است و برخی از عوامل مانند پیدا شدن رقبای جدید و افزایش قیمت تمام شده فرش دستباف به دلایل مختلف، سبب رکود بازار این صنعت شده و مشکلات زیادی را خصوصاً برای بافندگان و صادرکنندگان فرش به وجود آورده و این صنعت را با چالش جدی مواجه ساخته است. استان خراسان رضوی نیز به عنوان یکی از مراکز عمده تولید این محصول، از این رکود بی‌بهره نبوده و کم شدن تولید در

قزآنی، قدرتی و رضایی (۱۳۸۹) عوامل مؤثر بر صادرات فرش دستباف در تعاونی ها را با استفاده از ماتریس نقاط قوت و ضعف در شهر اصفهان بررسی کرده‌اند و نتایج نشان می‌دهد که تبلیغات، سفارش‌پذیری، توجه به نیاز بازار و مدیریت هزینه توسط تعاونی‌های فرش در افزایش صادرات مؤثرند به گونه‌ای که سفارش‌پذیری فرش کمترین و مدیریت هزینه در فرش دستباف بیشترین تأثیرپذیری را از خصوصیات اجتماعی پاسخگویان دارند.

یزدان پناه و صمدیان (۱۳۸۸) در بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت شرکت‌های تعاونی صنایع دستی استان نشان داده‌اند که ۷۰٪ تعاونی‌ها کاملاً موفق هستند و مواردی چون رعایت اصول تعاون و همکاری، حمایت نهادهای مختلف، برگزاری دوره‌های کارآموزی، تهیه به موقع مواد خام و دادن پاداش به اعضا، در موفقیت تعاونی‌ها بسیار کارآمد هستند. در مطالعه دیگری که در زمینه نقش تعاونی‌ها بر توسعه صادرات فرش دستباف استان زنجان انجام شده بود، مشخص شد که تعاونی‌های فرش دستباف با استفاده از عامل حمایت‌های دولتی تا حدودی توانسته‌اند نقش خود را در توسعه صادرات فرش دستباف افزایش دهند. هم‌چنین، اغلب تعاونی‌های فرش دستباف نتوانسته‌اند با شناسایی کامل بازارهای هدف، جهت حضور در نمایشگاه‌های بین‌المللی اقدام کنند و با استفاده از این عامل، در اعتلای نقش خود در توسعه صادرات فرش دستباف موفق عمل نمایند (پورصادق، بهلولی و حاجی‌خانی، ۱۳۸۹، ص. ۱۵۶). علاوه بر عوامل ذکر شده، ذائقه مصرف‌کننده و مسائل مربوط به بخش تولید، جنبه‌های هنری فرش و کیفیت محصول، عوامل خارجی، بازاریابی و فروشندگان نیز بر روند صادرات فرش تأثیرگذار هستند (رضوانی، عزمی، خراسانی و ایمانی، ۱۳۹۰، صص. ۱۱۳-۱۰۱). با وجود مزایای بسیار تعاونی‌های فرش دستباف، این تعاونی‌ها همواره با تهدیدها و آسیب‌های جدی روبه‌رو هستند که تنها از طریق تشخیص به موقع این آسیب‌ها می‌توان شاهد کارآمدی و بهره‌وری لازم در این تعاونی‌ها بود. با توجه به این که بخشی از تولید فرش دستباف کشور توسط تعاونی‌های فرش دستباف تولید می‌شود، آسیب‌شناسی این تعاونی‌ها، امکان تشخیص مشکلات و ناهنجاری‌ها را برای ارائه خدمات بهتر، به اعضا و بهبود وضعیت صنعت فرش دستباف کشور فراهم می‌سازد (لطیفی و سعدی، ۱۳۹۰، صص. ۸۲-۸۱).

تعاونی‌های فرش دستباف این استان، موجب تعطیلی تعدادی از این تعاونی‌ها در چند سال اخیر شده است. با توجه به این که قشر وسیعی از افراد جامعه ما، خصوصاً در جوامع روستایی، از طریق این هنر و صنعت امرار معاش می‌کنند، تعطیل شدن کارگاه‌های تولیدی به دلایل مختلف سبب بیکاری بسیاری از این افراد می‌شود. با توجه به موانع و کمبود-های زیادی که در روند تولید این صنعت وجود دارد، لزوم پرداختن به این مسئله از نظر اقتصادی بسیار حائز اهمیت می‌باشد و بر این اساس، این مسئله مهم‌ترین هدف پژوهش حاضر به شمار می‌رود. در این پژوهش، به طور اخص به بررسی نقش نهادها ی حمایت‌کننده از جمله تعاونی‌های فرش دستباف که بیشترین ارتباط را با تولیدکنندگان و بافندگان این صنعت ارزشمند در مناطق مختلف کشورمان دارند و نیز رفع نیازهای بافندگان فرش به عنوان اساسی‌ترین رکن تولید این صنعت پرداخته خواهد شد. در واقع، این تحقیق به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که: چگونه می‌توانیم از طریق رفع موانع تولید فرش دستباف در تعاونی‌ها، هزینه‌های تولید را کاهش داده و با حمایت از این بنگاه‌های تولیدی، در جهت توسعه تجارت این کالای زیبای صادراتی، آن را همانند گذشته در انحصار خود در آوریم؟

۲.۱. پیشینه نظری تحقیق

پژوهش‌های داخلی صورت گرفته در ارتباط با تعاونی‌های تولید روستایی در بخش صنایع دستی به‌ویژه فرش دستباف نشان‌دهنده موارد گسترده‌ای از توجه افراد به این بخش تولید در تعاونی‌ها را نشان می‌دهد و هر یک از جنبه‌های مختلفی مانند موانع و مشکلات موجود و تأثیری که این تعاونی‌ها را بر روند رشد اقتصادی در جوامع روستایی دارند و نقشی که این تعاونی‌ها در تولید، بازاریابی و صادرات فرش دستباف ایران دارد را مورد بررسی قرار می‌دهند. از جمله، بررسی‌های انجام‌شده در بخش بازاریابی تعاونی‌های فرش دستباف که شم‌آبادی و خدادادحسینی (۱۳۸۶) در استان زنجان انجام داده‌اند و حاکی از آن است که باوجود نقش مهم تعاونی‌ها در تولید فرش دستباف و اقتصاد ملی، در عمل این تعاونی‌ها با آسیب‌های جدی روبه‌رو هستند و این پژوهشگران خلأ وجود هدف گذاری در سطح شرکت‌ها و واحدهای تولیدی، فقدان و ضعف قیمت‌گذاری فرش برای صادرات، بی‌توجهی به مشتری‌گرایی در طراحی و تولید و مواردی از این قبیل را از مهم‌ترین آسیب‌های موجود در صنعت فرش دستباف عنوان کرده‌اند.

از جنوب غربی و جنوب با استان خراسان جنوبی و استان یزد و از شرق با افغانستان همسایه است. هم‌اکنون استان خراسان رضوی با وسعتی حدود ۱۱۷۷۶۹ کیلومتر مربع معادل هفت درصد مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد. این استان متشکل از ۲۸ شهرستان، ۷۰ بخش، ۷۲ شهر و ۱۶۴ دهستان می‌باشد و جمعیت استان براساس آمار سال ۱۳۹۰ شامل ۵۹۹۴۴۰۲ نفر است (استانداری خراسان رضوی، ۱۳۹۳).

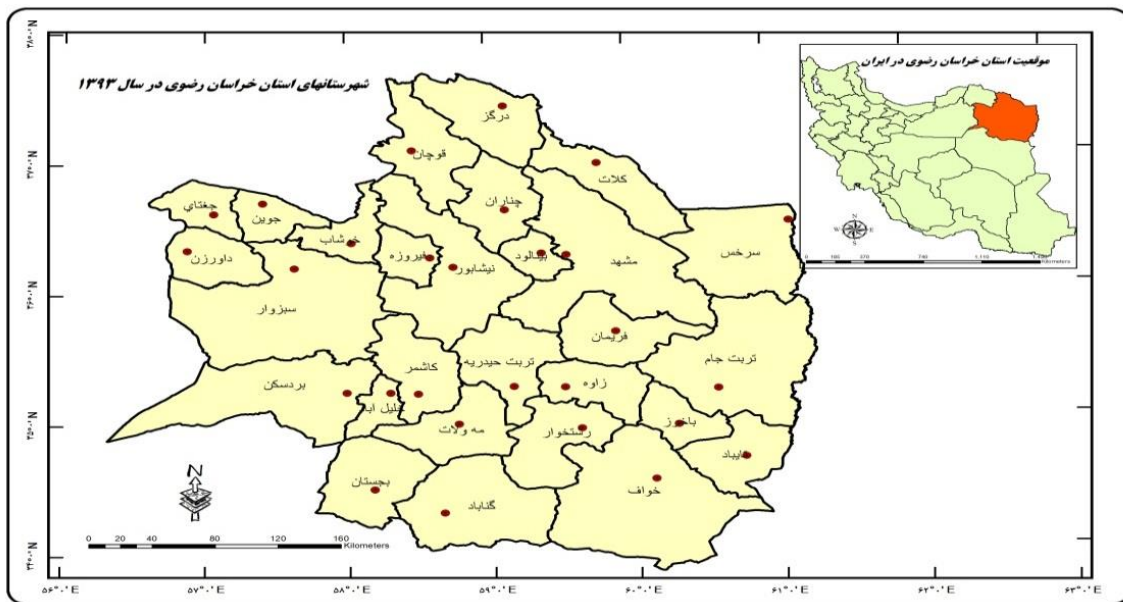
بافت فرش دستباف در این استان از دوره تیموری به بعد دارای جایگاه خاصی بوده است و مراکز مهم تولید فرش دستباف در این استان، شهرهای مشهد، کاشمر، تربت حیدریه، تربت جام، قوچان، نیشابور، سبزوار و چند شهر دیگر می‌باشد (ژوله، ۱۳۸۱، صص. ۱۶۷-۱۶۹).

به طور کلی، براساس یافته‌های این پژوهشگران می‌توان نقش و جایگاه ویژه‌ای برای توسعه اشتغال‌زایی توسط تعاونی‌ها در مناطق مختلف قائل بود. این مسئله که برای رسیدن به رشد و توسعه باید به چه مسائل و موضوعاتی توجه داشت تا به نحوی مؤثر بتوان در تولید و ارتقاء سطح کیفی محصولات تعاونی‌ها تأثیرگذار بود، مطالعه و بررسی بیشتری را می‌طلبد که تحقیق حاضر با داشتن چنین رویکردی در پی واکاوی این موضوع می‌باشد.

۲. روش‌شناسی تحقیق

۲.۱. قلمرو جغرافیایی تحقیق

استان خراسان رضوی یکی از استان‌های کشور واقع در شمال شرقی ایران به مرکزیت مشهد است که از شمال با ترکمنستان و استان خراسان شمالی، از غرب با استان سمنان،

شکل ۱- نقشه موقعیت استان خراسان رضوی و شهرستان‌های آن

مآخذ: استانداری خراسان رضوی، ۱۳۹۳

مطالعه از طریق انجام مصاحبه‌های میدانی و تجزیه و تحلیل آن‌ها به صورت توصیفی مورد بررسی قرار گرفته است. این تحقیق، ضمن بهره‌گیری از پژوهش‌های گذشته و در نظر گرفتن ابعاد مثبت آن‌ها، تلاش کرده است تا به ابعاد وجنبه‌های فراتری نسبت به پژوهش‌های پیشین بپردازد.

این پژوهش به بررسی نقش تعاونی‌ها در تولید فرش دستباف استان خراسان رضوی، در سال ۱۳۹۲ می‌پردازد. جامعه آماری این تحقیق را کارشناسان فن، تولیدکنندگان، صادرکنندگان، فروشندگان، بافندگان، تعاونی‌ها و اتحادیه‌های

۲.۲. روش تحقیق

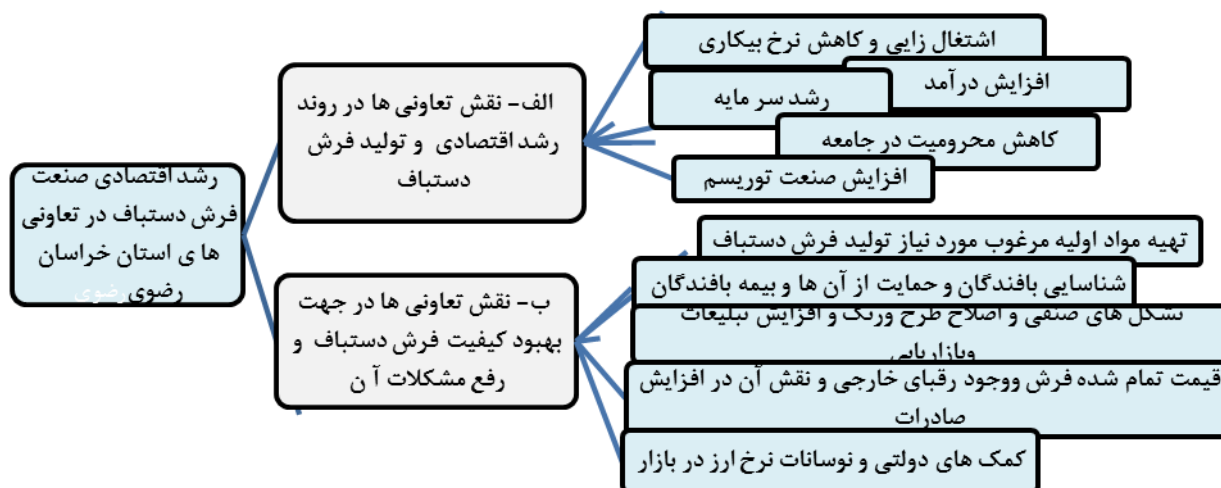
تحقیق حاضر از نوع مطالعات کیفی بوده و با تأکید بر جنبه‌های کاربردی آن، برای رفع نیازمندی‌ها در حوزه اقتصادی فرش دستباف ارائه شده است و به لحاظ ماهیت و روش از نوع توصیفی-تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز در این پژوهش از طریق منابع اسنادی و کتابخانه‌ای و همچنین از طریق مصاحبه میدانی تا حد اشباع جمع‌آوری شده است. به عبارت دیگر، به منظور بررسی ابعاد اقتصادی و تاریخی فرش دستباف و تعاونی‌ها از روش کتابخانه‌ای و اسنادی، و سایر اهداف مورد

اشتغال زایی، رفع محرومیت، کسب درآمد و کاهش بیکاری در سطح جامعه، بیشترین اثر اقتصادی را در تعاونی ها داشته و در کنار آن، عواملی چون تهیه مواد اولیه مرغوب برای تولیدکنندگان، شناسایی بافندگان و حمایت های دولتی، طرح بیمه بافندگان، تشکیل تشکل های صنفی، بازاریابی و تبلیغات، شناسایی رقبای خارجی، افزایش کمک های دولتی و توجه به نوسانات نرخ ارزی به بهبود کیفیت سطح تولید فرش دستباف در این تعاونی ها کمک می کنند نیز حائز اهمیت می باشند. برای رسیدن به پاسخ سؤال تحقیق، برخی از این متغیرها که براساس یافته های تحقیق بدست آمده اند، در مدل مفهومی زیر مورد بررسی قرار می دهیم.

وابسته به صنعت فرش دستباف در استان خراسان رضوی تشکیل می دهند که به دلیل دامنه وسیع این پژوهش، از روش نمونه گیری تصادفی شبکه ای و به شیوه مصاحبه مستقیم و بعضاً غیر حضوری با تعداد ۵۵ نفر انجام شده است. از این تعداد، ۱۵ نفر از مسئولان، کارشناسان و صاحب نظران، ۲۰ نفر از مدیران تعاونی های ثبت شده و فعال استان و ۲۰ نفر از بافندگان مرتبط با تعاونی ها که بعضاً معرفی شده بودند، انتخاب شده اند.

۳.۲. متغیرها و شاخص های تحقیق

بررسی مطالعات انجام شده مربوط به فرش دستباف، به ویژه مواردی که در رشد اقتصادی این صنعت در تعاونی ها ایفای نقش می کنند، نشان می دهد که برخی از عوامل مانند

شکل ۲- مدل مفهومی عوامل بررسی شده برای رسیدن به پاسخ سؤال تحقیق،

مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۲

افزایش فعالیت های آنان باشند. تعاونی ها از طریق کوتاه کردن نقش واسطه ها و دلالت در روستاها می توانند کمک مؤثری در بخش تولید محصولات صنایع دستی، کشاورزی و یا دامداری باشند (فاضل بیگی و یآوری، ۱۳۸۸، ص ۵۴). مطالعه ای که در خصوص تعاونی های روستایی وابسته به صنایع دستی در یونان انجام شده است، نشان می دهد که این تعاونی ها سبب افزایش میزان درآمد زنانی که عضو این تعاونی ها بوده اند شده و احساس رضایت مندی را برای آن ها به وجود آورده است (کوتسو، ۲۰۰۳، صص ۵۷-۴۷). در واقع، نظام تعاون، نقشی اساسی در تولید، توزیع و توسعه اقتصادی کشورهای جهان داشته و به عنوان یک راه حل مطمئن بین سرمایه و نیروی انسانی مطرح است و شیوه های مناسب جهت تحقق اهداف

۳. مبانی نظری تحقیق

امروزه بیش از هر چیز دیگری، نقش مشارکت مردم در تعیین سرنوشت خویش و به ویژه در بعد اقتصادی احساس می شود. تکیه بر مشارکت جمعی و فعالیت های گروهی و تلفیق آن با دانش و تجربیات نوین علم اقتصاد، می تواند روشی مناسب برای حل مشکلات ناشی از بیکاری و فقر و عدم توسعه روستاها باشد و گسترش انواع تعاونی های تولیدی، از جمله تعاونی های صنعتی، می تواند به نفع روستائیان بوده و در جهت دستیابی به سطوح عالی توسعه پایدار در روستاها مورد توجه قرار گیرد (شمس الدینی، ۱۳۹۰، صص ۱۲۸-۱۲۷). همچنین تعاونی ها با استفاده از سهام اندک روستائیان می توانند راهگشایی برای مشکلات نقدینگی در خانواده های روستایی و راهی برای

۳۲-۳۱) و ایجاد اشتغال و سرمایه‌گذاری و توسعه اقتصادی (پویش و جمشیدی، ۱۳۸۴، صص. ۲۳-۳۰) و موارد مختلفی از این قبیل که بررسی آن‌ها برای رسیدن به رشد اقتصادی در تعاونی‌ها لازم و ضروری به نظر می‌رسد و نیاز به مطالعه بیشتری دارد، می‌توان اشاره کرد.

با توجه به اینکه استان خراسان رضوی سابقه بسیار طولانی در تولید فرش دستباف ایران دارد و وجود تعداد زیاد تعاونی‌های تولید فرش دستباف در این استان، بررسی مشکلات و عوامل موثر در بهبود سطح کیفی تولید این تعاونی‌ها ضروری به نظر می‌رسد.

۴. یافته‌های تحقیق

بر اساس مطالعات انجام شده و تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش، از مهم‌ترین دستاوردهایی که تعاونی‌ها به عنوان نهادهای دولتی در ساختار صنعت فرش دستباف دارند، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

الف- نقش تعاونی‌ها در روند رشد اقتصادی و تولید صنعت فرش دستباف

طبق نظر مصاحبه‌شوندگان و بررسی نتایج پژوهش‌های مشابه، جدول (۱) نشان می‌دهد که افزایش تولید فرش دستباف در تعاونی‌ها، فواید اقتصادی چشمگیری به همراه دارد که عبارتند از: اشتغال‌زایی و کاهش نرخ بیکاری، افزایش درآمد، رشد سرمایه، کاهش محرومیت در جامعه روستایی و افزایش صنعت توریسم.

دولت‌ها در جهت پیشرفت و ترقی و نهایتاً عدالت اجتماعی است. این تشکلهای نقش مهمی در اقتصاد کشورهای جهان، به ویژه کشورهای در حال توسعه دارند. آن‌ها این وظیفه را از طریق بهبود وضعیت بازاریابی، اشتغال‌زایی، کاهش هزینه‌های تولید، بهبود بهره‌وری بهینه از شرایط زندگی، کار، تولید، افزایش درآمد و وضعیت اجتماعی انجام می‌دهند (لطیفی و سعدی، ۱۳۹۰، ص. ۸۲ و سفاکلی، ۲۰۰۲، صص. ۱۲۳-۱۱۱).

کشور ما به عنوان یک کشور در حال توسعه، برای قطع وابستگی اقتصادی و رهایی از اقتصاد تک محصولی، بر این امر مهم تأکید دارد که از امکانات بالقوه موجود همچون صنایع دستی و صنعت توریسم و غیره، استفاده شایسته‌ای بنماید. شکی نیست که برای این توسعه اقتصادی، شناخت این بنیان-های اساسی و اصلی تولید که ریشه عمیقی در فرهنگ بومی مردم ما دارند، بسیار مهم می‌باشند. امروزه با ایجاد تعاونی‌های گوناگون (چه در زمینه تهیه مواد اولیه و چه در خصوص تولید و فروش محصولات مختلف) نقش واسطه‌ها کم‌رنگ‌تر شده و نظام تعاونی با تشکل منطقی خود به صورت نهادی خودجوش، در خدمت روستائیان در آمده تا شاهد رونق هر چه بیشتر آن صنایع باشد (یاوری، ۱۳۷۳، صص. ۴۹-۴۸).

با اینکه نظام تعاونی بر پایه اهداف مشترکی صورت گرفته است ولی در بسیاری از موارد تعاونی‌ها از اصول و اهداف خود دور شده و با مشکلات و موانع زیادی روبرو هستند که در ابعاد مختلفی بررسی شده‌اند. از جمله مسائل مالی و آموزشی و کارآیی تعاونی‌ها (لطیفیان، ۱۳۸۵، ص. ۳۹) و مشارکت اعضاء و رعایت اصول تعاون (یزدان پناه و صمدیان، ۱۳۸۸، ص.

جدول ۱- اطلاعات آمار موافق و مخالف متغیرهای پژوهش

مآخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

نتیجه	درصد مخالف	درصد موافق	تعداد کل ۵۵ نفر		عوامل موثر بر نقش تعاونی‌ها در روند رشد اقتصادی و تولید صنعت فرش دستباف
			مخالف	موافق	
مثبت	۴۲،۲۷٪	۵۲،۷٪	۲۶	۲۹	تولید فرش دستباف و اشتغال‌زایی و کاهش نرخ بیکاری
-	۵۴،۵٪	۴۵،۴٪	۳۰	۲۵	تولید فرش دستباف و درآمد زایی
مثبت	-	۱۰۰٪	-	۵۵	تولید فرش دستباف و افزایش صنعت توریسم
-	۵۲،۷٪	۴۲،۲۷٪	۲۹	۲۶	تولید فرش دستباف و رشد سرمایه
مثبت	۱۸،۱٪	۸۱،۸٪	۱۰	۴۵	تولید فرش دستباف و رفع محرومیت از کشور
مثبت	۳۴،۵٪	۶۵،۴٪	۱۹	۳۶	میانگین

بدون تردید، یکی از دلایل مهم در توجیه اقتصادی - اجتماعی صنایع دستی، نقش این صنایع در رفع زمینه‌های بیکاری است. قشر کشاورز و دامدار در مواقعی از سال که کار کمتری دارند، می‌توانند در کنار آن، اوقات فراغت خود را پر

در تحلیل این نتایج و بررسی دیدگاه افراد متخصص در این زمینه، مشخص می‌شود که ایجاد زمینه‌های مناسب برای رشد صنایع دستی و خرید و فروش داخلی و خارجی این صنایع، باعث رونق اقتصادی در کشور می‌شود.

رضوی، در سال ۱۳۹۲ دارای تعداد ۱۰۵۰۰۰ دار قالبیافی و تعداد ۱۰۰۵۶۹ نفر بافنده و ظرفیت تولید ۴۰۲۲۷۶ متر مربع در سال بوده است و به طور متوسط ۱/۵ نفر روی هر دار قالبیافی مشغول به کار بوده‌اند. از تعداد ۱۰۰۵۶۹ نفر بافنده موجود در آمار استان خراسان رضوی، حدود ۶۰ هزار نفر آن‌ها در اتحادیه‌های صنفی تعاونی‌های فرش دستباف و تشکل‌های مربوط به آن شناسایی شده‌اند.

جدول ۳ - آمار بافندگان و تعداد دارقالبیافی و حجم تولید

فرش دستباف در برخی استان های کشور

مآخذ: آمار مرکز ملی فرش ایران، ۱۳۹۱-۱۳۹۲.

ردیف	استان	تعداد دار قالبیافی فعال	تعداد قالبیافی	مساحت تولید (متر مربع)
۱	آذ- شرقی	۱۱۹۰۰۰	۱۹۹۵۶۷	۷۹۸۲۶۸
۲	آذ- غربی	۳۱۰۰۰	۳۶۸۹۸	۱۴۷۵۹۲
۳	اردبیل	۱۱۰۰۰	۱۱۴۰۰	۴۵۶۰۰
۴	اصفهان	۱۴۶۰۰۰	۳۹۲۸۵۸	۱۵۷۱۴۳۲
۵	ایلام	۵۰۰۰	۶۹۹۴	۲۷۹۷۶
۶	بوشهر	۳۰۰۰	۱۲۴۴۷	۴۹۷۸۸
۷	تهران	۱۰۰۰۰	۹۹۰۳	۳۹۶۱۲
۸	چهارمحال و بختیاری	۲۷۰۰۰	۳۱۵۰۰	۱۲۶۰۰۰
۹	خراسان جنوبی	۲۳۰۰	۲۵۵۶۹	۱۰۲۲۷۶
۱۰	خراسان شمالی	۳۲۰۰	۳۷۷۸۰	۱۵۱۱۲۰
۱۱	خراسان رضوی	۱۰۵۰۰۰	۱۰۰۵۶۹	۴۰۲۲۷۶
جمع		۴۶۲۵۰۰	۸۶۵۴۸۵	۳۴۶۱۹۴۹

در استان خراسان رضوی، حدود ۱۱۷ تعاونی فرش دستباف شهری به ثبت رسیده (جدول ۴) که با تعداد ۳۵۵۳ نفر عضو مرد و زن و با سرمایه ۴۵۹۴۶۵۷ هزار ریال شروع به کار کرده‌اند. بیشترین رقم فعالیت تعاونی‌های فرش دستباف شهری که در استان به ثبت رسیده، مربوط به شهرستان‌های نیشابور، تربت حیدریه و مشهد می‌باشد.

متأسفانه در حال حاضر تعداد انگشت شماری از این تعاونی‌های شهری مشغول فعالیت هستند و رکود بازار فرش در چند سال اخیر و مشکلات دیگر، باعث شده این تعاونی‌ها توان رقابت با بقیه تولیدی‌ها را پیدا نکرده و تعداد زیادی از آنها تعطیل شوند.

کنند و اگر امکانات بهره‌گیری از افراد در روستاها صورت نگیرد، باعث مهاجرت بی‌رویه نیروی کار از روستاها به شهرها می‌شود و به طبع آن مشکلات دیگری همچون مسائل معیشت، مسکن، بهداشت و آموزش ایجاد خواهد شد. به گفته بسیاری از کارشناسان، ایجاد تعاونی‌ها در بیشتر مناطق توانسته است افراد بسیاری را جذب این فعالیت‌ها نموده و برای آن‌ها ایجاد اشتغال کند.

جدول ۲- بررسی عوامل وابسته به سطح اشتغال در تعاونیها

مآخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

مهمترین شاخصه های رشد اشتغال در تعاونی ها از دید پاسخ دهندگان	درصد فراوانی افراد (موافق)
جذب تعداد زیادی از افراد به ویژه زنان در جهت کمک به معیشت خانواده	۹۹٪
اعتماد به سرمایه گذاری در تعاونی ها ی روستایی	۱۰۰٪
تولید فرش دستباف به عنوان یک هنر دستی و پر کردن اوقات فراغت	۴۰٪
داشتن ارزش افزوده بالا	۷۰٪

بر طبق نظر کارشناسان، مردم روستا به بخش تعاون در زمینه سرمایه‌گذاری اعتماد بیشتری دارند. در این میان، نقش زنان روستایی برای کمک به معیشت خانواده پر رنگ‌تر است (جدول ۲). درآمد جانبی حاصل از تولید انواع صنایع دستی برای روستائیان، عامل افزایش سطح رفاه اجتماعی در جامعه می‌باشد و در نهایت سبب افزایش درآمد سرانه خانوارها شده و تأثیر مستقیمی نیز در ازدیاد «تولید ناخالص ملی» به خصوص در ارتباط با صنعت فرش دستباف که دارای ارزش افزوده بالایی در کشور است، دارد.

قانون تعاونی‌ها در ایران، هر گونه ابتکار اقتصادی را در جهت تأمین استقلال اقتصادی، برآوردن نیازهای آن و ریشه‌کن کردن محرومیت را هدف فعالیت‌های اقتصادی می‌داند. تعاونی‌های فرش دستباف بیشترین رشد و توسعه را در بخش روستایی داشته و نقش ارزنده‌ای در ایجاد اشتغال دارند، این تعاونی‌ها از طریق سودی که از فعالیت‌های اقتصادی در تعاونی‌ها ایجاد می‌شود، کسب درآمد می‌نمایند.

بر طبق آمار جدول (۳)، استان‌های خراسان رضوی، اصفهان و آذربایجان شرقی بیشترین آمار تولیدکنندگان فرش دستباف کشور را به خود اختصاص داده‌اند. استان خراسان

جدول ۴- تعاونی های شهری فعال فرش دستباف استان خراسان رضوی

مأخذ: اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان خراسان رضوی، ۱۳۹۲

شهرستان	تعاونی شهری	تعداد اعضا	سرمایه (هزارریال)	اشتغالزایی
تایباد	۴	۴۲	۱۵۶۵۰	۶۴
ترت جام	۱۱	۷۹	۵۳۴۰۰	۱۸۶
ترت حیدریه	۱۷	۱۳۰	۲۳۸۴۶۰	۹۵
جغتای	۱	۸	۲۱۰۰	۷
چناران	۱	۷	۱۰۵۰۰	۷
خواف	۲	۲۳	۱۲۹۰۰	۵
درگز	۱	۷	۱۰۵۰۰	۷
رشتخوار	۲	۳۱	۲۳۸۰	۱۵
سبزوار	۷	۳۰۶	۳۰۶۴۲۴	۱۰۷
سرخس	۱	۷	۳۵۰۰	۷
فریمان	۱	۷	۱۰۵۰۰	۷
فیروزه	۱	۳۲۳	۹۶۹۰	۷
قوچان	۱۰	۱۱۸	۱۳۴۴۰۰	۶۹
کاشمر	۴	۴۷	۱۲۰۰۲۰۰	۶۱
گناباد	۶	۱۰۶	۱۰۸۰۰۰	۷۶
مشهد	۳۳	۹۶۰	۱۴۷۴۷۶۹	۵۵۹
نیشابور	۱۵	۱۳۵۲	۱۰۰۱۲۸۴	۴۰۶
مجموع	۱۱۷	۳۵۵۳	۴۵۹۴۶۵۷	۱۶۸۵

جدول ۵- تعاونی های روستایی فعال تحت پوشش اتحادیه تعاونی های فرش دستباف

روستایی استان خراسان رضوی

مأخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۲

شهرستان	تعاونی روستایی	تعداد اعضا	بافنده فعال	سرمایه اولیه (هزارریال)
بجستان	۱	۱۴۰۷	۸۴	۹۸۰۰
بیرجند	۱	۲۵۴۰	۳۵۰	۱۳۶۰
بشرویه	۱	۱۵۰۰	۱۰۰۰	۱۲۰۰۰
بردسکن	۱	۴۲۰	۲۵۰	۴۹۸۰
ترت حیدریه	۱	۹۵۰	۳۰۰	۵۲۷۰
خواف	۱	۲۰۰۰	۲۰۰۰	۳۷۵۰۰
سبزوار	۱	۵۵۳	۳۰۰	۳۰۰۰۰
صالح آباد	۱	۱۰۰	۱۰۰	۴۰۰۰
فردوس	۱	۱۸۰۰	۴۰۰	۳۱۵۰
قوچان	۱	۴۵۰	۱۰۰	۱۷۰۰
کاشمر	۱	۹۵۰	۴۵۰	۱۷۲۷۵۰
گناباد	۱	۱۷۰	۱۷۰	۲۰۰۰۰
مشهد	۱	۱۵۰	۲۵۰	۲۷۵۰۰
نیشابور	۱	۲۸۰۰	۳۰۰۰	۸۵۰۰
جمع	۱۴	۱۵۷۹۰	۸۸۵۴	۳۳۸۵۱۰

تعاونی‌ها تغییر کارکرد داده و به بافت تابلو فرش^۴ روی آورده- اند که مورد توجه برخی از کشورهای که این دست‌بافته‌های ایرانی به آنجا صادر می شوند، قرار گرفته است (جدول ۶).

اما برخی از فعالان این تعاونی‌های شهری توانسته‌اند با توجه به بازار رقابت امروز، فرش‌های دستباف دارای کیفیت بالا و اغلب دارای شناسنامه معتبر را به بازار ارائه دهند و در این زمینه بسیار موفق عمل کرده‌اند. همچنین، تعدادی از این

جدول ۶- درصد فراوانی عوامل وابسته به دلایل کم شدن

فعالیت در برخی تعاونی ها

مآخذ، یافته های پژوهش، ۱۳۹۲

درصد فراوانی افراد(موافق)	دلایل کم شدن فعالیت تعاونی های فرش دستباف شهری و روستایی	ردیف
۸۰٪	کم تر شدن حمایت های دولتی	۱
۹۰٪	رکود اقتصادی بازار فرش دستباف در سال های اخیر به دلایل کم شدن صادرات و غیره	۲
۶۰٪	مشکلات پرداخت وام ها و کم رنگ شدن کمک های دولتی	۳
۱۰۰٪	عدم تمایل افراد به کار بافندگی به دلایلی مانند کم بودن دستمزد وسختی کار	۴

خراسان را نشان می دهد. غیر از تعاونی های ذکر شده، تعداد بی شماری کارگاه های خصوصی فرش دستباف در سطح استان خراسان رضوی فعال است و اغلب بافنده های این کارگاه ها، مهارت خاصی در بافت فرش های نفیس دارند و دست بافته های آن ها در سطح استان معروف هست، اما امروزه نقش این کارگاه های خصوصی که از حمایت های دولتی برخوردار نیستند در تولید فرش دستباف کم رنگ شده است. اغلب بافنده های این کارگاه ها علت اصلی این امر را، بالا بودن هزینه تهیه مواد اولیه و هزینه دستمزد بافنده ها می دانند.

در بررسی پارامترهای مربوط به سؤال اصلی این پژوهش، عده ای از افرادی که در کار خرید و فروش و تولید فرش دستبافند، معتقدند که رشد سرمایه و درآمدزایی در تولید فرش دستباف بسیار کم بوده و نظر آنان گویای این مسئله است که در سال های اخیر، به دلیل مشکلات اقتصادی، رشد سرمایه صنعت فرش نسبت به گذشته کمتر شده و جوابگوی هزینه های تولید آن را نمی دهد و معتقدند با افزایش هزینه های مواد اولیه، سرمایه گذاری در این صنعت سودآور نبوده و تولید فرش دستباف توجیه اقتصادی ندارد. اما کشور ایران به دلیل داشتن آثار باستانی و تاریخی فراوان، مورد توجه بسیاری از علاقه مندان است و هر ساله تعداد زیادی از این افراد جذب جاذبه های گردشگری کشور می شوند. توجه به صنایع دستی ایران و فروش آن به گردشگران، درآمد ارزی بالایی را نصیب کشور ما می کند. در استان خراسان رضوی با وجود شهر مقدس مشهد و داشتن جاذبه های مذهبی، امکان وجود مراکز خرید و فروش صنایع دستی در جوار این مکان مقدس به ویژه بازارهای بزرگ فرش دستباف مجاور آن به این امر کمک می کند.

ب- نقش تعاونی ها در جهت بالا بردن کیفیت فرش دستباف و رفع مشکلات آن

مهم ترین عواملی که برای بالا بردن کیفیت فرش دستباف تولید شده در تعاونی ها مورد بررسی قرار گرفته و طبق سایر مطالعات انجام شده، بیشترین تاثیر را در جهت رشد اقتصادی تعاونی ها داشته و مورد تایید بیشتر افراد پاسخگو بوده است، در جدول (۷) ارائه شده است.

همچنین در استان خراسان رضوی تعداد زیادی تعاونی فرش دستباف روستایی به ثبت رسیده است که زیر نظر وزارت جهاد کشاورزی است (جدول ۵). همه این تعاونی های روستایی بسیار فعال بوده و تعداد این تعاونی ها در حال حاضر ۱۴ فقره است با تعداد اعضای حدود ۱۵ هزار عضو که حدود ۳۰ هزار نفر بافنده را تحت پوشش دارند. تعاونی های فرش دستباف شهرهای نیشابور و سبزوار و کاشمر در استان از همه فعال ترند. این تعاونی های فرش دستباف روستایی توسط یک اتحادیه صنفی تعاونی های فرش روستایی که در مرکز استان واقع است مورد حمایت قرار می گیرند و اتحادیه مرکزی آن که در استان تهران واقع است همه استان ها را تحت پوشش خود دارد. بیشتر خرید و فروش و صادرات فرش های بافته شده در تعاونی های استان از طریق همین اتحادیه ها انجام می شود. همچنین فرش های بافته شده این تعاونی ها دارای شناسنامه معتبر می باشند و داشتن شناسنامه یکی از مهم ترین شاخصه های تولید فرش های دارای کیفیت بوده و به کشورهای رقیب تجاری ایران اجازه می دهد که از طرح و نقش های فرش های ایرانی به نام خود کپی برداری نمایند.

با توجه به آمار جدول شماره (۵) و جدول شماره (۶) تعداد زیادی بافنده در این تعاونی ها مشغول به کارند و میزان بالای سطح اشتغال به کار در صنعت فرش دستباف در استان

جدول ۷- اطلاعات آمار متغیرهای موثر در بالا بردن کیفیت فروش دستباف در تعاونی‌ها

مآخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

نتیجه	درصد مخالف	درصد موافق	تعداد کل ۵۵ نفر		عوامل موثر در نقش تعاونی‌ها در جهت بالابردن کیفیت فروش دستباف و رفع مشکلات آن
			مخالف	موافق	
مثبت	۱۸,۱٪	۸۱,۸٪	۱۰	۴۵	تهیه مواد اولیه مرغوب
مثبت	-	۱۰۰٪	-	۵۵	حمایت از تولید کنندگان و بیمه بافندگان
مثبت	-	۱۰۰٪	-	۵۵	برنامه ریزی تبلیغات و بازاریابی
مثبت	۹,۰۹٪	۹۰,۹٪	۵	۵۰	اصلاح طرح و رنگ
مثبت	۳۶,۳٪	۶۳,۶٪	۲۰	۳۵	حمایت‌های دولتی و ایجاد تشکل‌های حمایت کننده
مثبت	۱۸,۸	۱۰۰٪	-	۵۵	نقش کیفیت فروش دستباف در افزایش رشد صادرات
مثبت	۲۷,۲٪	۷۲,۷٪	۱۵	۴۰	کاهش قیمت تمام شده فروش دستباف و نوسانات نرخ ارز در افزایش صادرات
مثبت	۱۲,۷٪	۸۷,۲٪	۷	۴۸	میانگین

شده که نسبت به گذشته افراد کمتری به این کار تمایل داشته و بافنده‌های این تعاونی‌ها، اغلب زنانی باشند که امروزه برای کمک به درآمد خانواده به این کار روی آورده‌اند. تعاونی‌ها مواد اولیه را به همراه دستمزد بافت و طرح و نقشه در اختیار بافنده‌ها قرار می‌دهند و از طریق همین تعاونی‌ها بسیاری از این دست بافته‌ها به فروش می‌رسد. اغلب بافنده‌هایی که خودشان نیز عضوی از تعاونی بوده و سهام دارند، سهمی از سود فروش فرش‌های تولید شده را نیز دریافت می‌کنند و سود فروش این فرش‌ها به بافنده‌ها بر می‌گردد (جدول ۶).

یکی از مزایای تعاونی‌ها اصلاح رنگ و طرح و نقشه بافت فرش است که از طریق آموزش به افراد در این تعاونی‌ها صورت می‌گیرد و چگونگی بافت فرش‌ها توسط تعاونی‌ها تحت نظارت قرار می‌گیرد، به طوری که، فرش‌های ارائه شده به بازار، متناسب با نیاز روز بوده و موجب بالا رفتن بهره‌وری تولید آن می‌شود. بر این اساس، میزان تولید و نوع طرح و نقش بافت مورد نیاز بازار نیز هدفمند خواهد شد.

مشکلات و موانع در مسیر تولید فرش‌های دستباف در این تعاونی‌ها از طریق اتحادیه‌های صنفی، مورد بررسی قرار می‌گیرد و در نهایت راهکارهای مناسب برای رفع این موانع اتخاذ می‌گردند. در این راستا، برای بهبود و افزایش کیفیت تولید و رشد اقتصادی فرش دستباف نیاز به بازاریابی و تبلیغات مطرح می‌شود. در نظر گرفتن و شناختن نیازهای بازار خارجی و داخلی، رکود بازار، عدم انتقال سلیقه اصلی بازار از طریق صادرکننده‌ها و تجار به تولیدکنندگان، عدم بررسی کیفیت فرش‌های تولیدی و بی‌اطلاعی از سلیقه بازار، موجب کاهش رشد اقتصادی فرش در بازار جهانی شده و چنانچه تولیدکننده-

دلایل اصلی نقش مؤثر این متغیرها در بهبود کیفیت فرش دستباف و افزایش رشد اقتصادی آن، از نظر کارشناسان عبارتند از: (۱) تعاونی‌ها به منظور بهبود کیفیت بافت، از مواد اولیه مناسب و مرغوب و تهیه نقش و طرح‌های مورد نیاز بازار استفاده کنند. (۲) اتحادیه‌های فرش دستباف روستایی، امکاناتی از قبیل تأمین مواد اولیه مورد نیاز بافت فرش و تهیه نخ مرغوب مورد نیاز برای بافنده‌ها را در تعاونی‌ها فراهم آورند. (۳) کلیه مواد اولیه مانند پشم، پنبه و رنگرزی فرش از تولیدات داخلی بدست آید. (۴) تعاونی‌ها برای تولیدکنندگان فرش دستباف نوعی پشتوانه به حساب می‌آیند و با خرید تضمینی فرش‌های بافته شده، به نوعی از بافنده‌ها حمایت می‌کنند. در تعاونی‌های فرش دستباف، میزان مهارت بافندگان شناسایی می‌شود و نرخ دستمزد کار آنان بر طبق نوع بافت و میزان مهارت در کار سنجیده و تعیین می‌شوند. علاوه بر این، بافنده‌ها برای استفاده از بیمه، به سازمان تأمین اجتماعی معرفی خواهند شد. بر این اساس، تا کنون حدود ۹۰۰۰ نفر از بافنده‌های استان خراسان رضوی، اعم از بافندگان تعاونی‌های روستایی و شهری، از امکانات بیمه‌ای برخوردار شده‌اند.

اغلب صاحب‌نظران معتقدند که امروزه تولید فرش دستباف با مشکلات زیادی مواجه است و بزرگ‌ترین مانعی که سبب کم شدن رشد تولید این محصول شده، پایین بودن میزان دستمزد بافنده‌ها است که باعث شده، بافنده‌ها و خصوصاً بافنده‌های مرد، رغبتی به کار بافت از خود نشان ندهند و اغلب آنان، دار قالیبافی را رها کرده و به مشاغل دیگر روی آورده‌اند. مشکلات و سختی‌های نشستن در پای دار قالیبافی و کار خسته‌کننده و یکنواخت و نیز بیماری‌های ناشی از آن، سبب

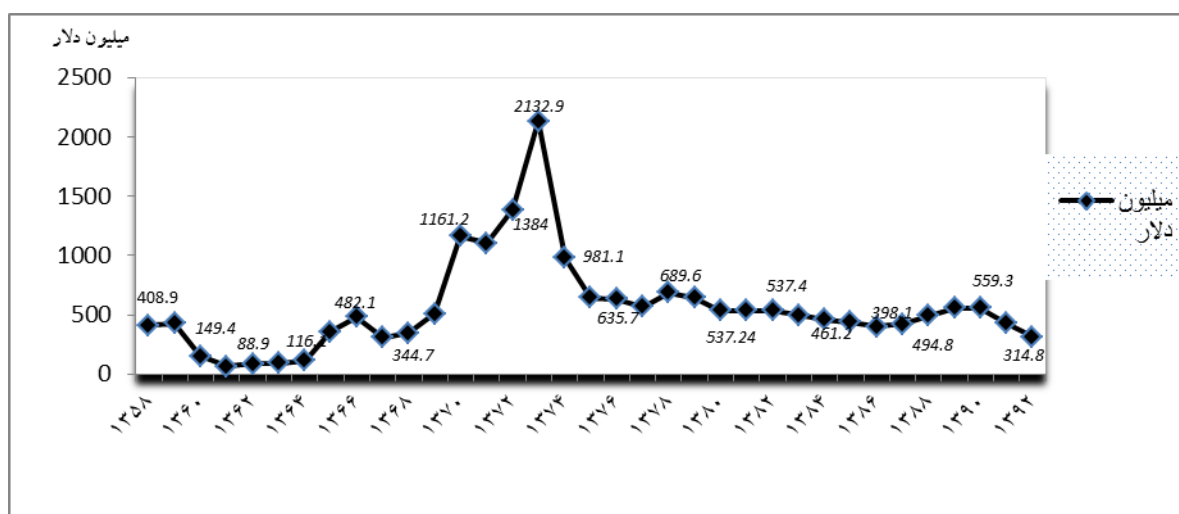
خود را نمایان می‌کند. بنابراین، شناخت رقبای تجاری و بازار هدف صادرات و در نتیجه، حفظ جایگاه ایران در مقام برترین صادرکننده فرش در جهان اهمیت پیدا می‌کند. مهم‌ترین کشورهای هدف صادرات فرش استان خراسان، کشورهای حاشیه خلیج فارس و کشورهای اروپایی مانند آلمان، ایتالیا و فرانسه است. لازم به ذکر است که یکی از دلایل موفقیت صادرات فرش دستباف استان خراسان در این کشورها، تنوع طرح و نقش می‌باشد. با توجه به تقاضای زیاد فرش دستباف در داخل و خارج از کشور، تولیدکنندگان و صادر کنندگان می‌بایست اطلاعات خود را از بازار، به‌روزرسانی کنند و از رقبای خارجی خود عقب نمانند. بنابراین آنان باید در تطبیق و به‌روزرسانی همیشه دو عامل را در نظر داشته باشند: ۱- قیمت و ۲- طرح و نقشه.

آمار صادرات فرش از گذشته تا به امروز، حکایت از تاریخی پربار در اقتصاد کشور دارد. در واقع این آمار نشان‌دهنده جایگاه ایران به عنوان مقام اول در صادرات این کالا و ارزآوری بالای آن می‌باشند. شکل (۳)، میزان صادرات فرش و فراز و نشیب‌های آن از سال ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۲ را نشان می‌دهد. عوامل متعددی در دوره‌های مختلف، بر روند افزایش یا کاهش رشد صادرات تأثیرگذار بوده‌اند که از میان آن‌ها، می‌توان به تورم بازار داخلی و خارجی و تحریم‌های اقتصادی در سال‌های اخیر اشاره نمود (جدول ۴).

ای ناشناخته اقدام به تولید کند، شکست او در بازار قطعی خواهد بود.

تعاونی‌های فرش دستباف به منظور بازاریابی و مطرح شدن در سطح بین‌المللی، به برگزاری نمایشگاه‌هایی که در داخل و خارج از کشور برگزار می‌شوند، وابسته هستند. این نمایشگاه‌ها برای بررسی بازار و جلب نظر خریداران و همچنین شناخت کیفیت‌های برتر به علاقمندان، یاری می‌رسانند. البته بسیاری از صادرکنندگانی که در این نمایشگاه‌ها حضور پیدا می‌کنند، از کمبود حمایت‌های دولتی در این زمینه ابراز نارضایتی می‌نمایند. همان‌طور که می‌دانیم، مناطق مختلف ایران دارای هزاران طرح و نقش متنوع با زیبایی بسیار چشم‌نواز و خیره‌کننده بوده به گونه‌ای که این طرح‌ها تقریباً متناسب با هر سلیقه‌ای می‌باشند. در این میان، آن‌چه دارای اهمیت بوده، چگونگی معرفی آن به بازار جهانی است که در این بین، نقش بازاریابان، تجار و صادرکنندگان دست‌اندرکار فرش دستباف بسیار حیاتی است.

امروزه با توجه به این که در دیگر کشورهای تولیدکننده فرش دستباف، مانند هند، پاکستان و افغانستان هزینه و دستمزد بافنده‌ها خیلی پایین بوده و مواد اولیه در این کشورها نسبت به ایران ارزان‌تر است، طبیعتاً قیمت تمام شده فرش در این کشورها نسبت به ایران پایین‌تر می‌باشد. از آنجایی که بالا رفتن قیمت فرش دستباف یک مانع بزرگ برای فروش و صادرات فرش به شمار می‌آید، این مسئله در بخش صادرات

شکل ۳- میزان قیمت صادرات فرش دستباف بر اساس دلار در طی سالهای ۱۳۵۸-۱۳۹۲

مآخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

مردان و زنان بوده و زمینه‌ساز اشتغال برای آنان باشد. نتایج بدست آمده در این پژوهش، با تحقیقاتی که لطیفی و همکاران (۱۳۹۰) و شمس‌الدینی (۱۳۹۰) انجام داده‌اند، مطابقت دارد. تعاونی‌های فرش از طریق جذب سرمایه‌های اندک اعضاء و حمایت از تولیدکنندگان این صنعت، در رشد کیفی و اقتصادی آن دارای نقش مؤثری می‌باشند. مردم، به تعاونی‌ها، مخصوصاً در روستاها، برای سرمایه‌گذاری اعتماد بیشتری دارند که این موضوع با نتایج تحقیق یزدان‌پناه و صمدیان (۱۳۸۸) همخوانی دارد. نقش تبلیغات و توجه به بازار نیز در توسعه صادرات این محصول بسیار اهمیت دارد که این نتیجه، با تحقیق قزآنی و همکاران (۱۳۸۹) مطابق است. در کنار عوامل اقتصادی که از تولید فرش دستباف حاصل می‌شود، جنبه‌های فرهنگی آن نیز مطرح است. هر طرح و نقشی معرف منطقه و نوع بافت فرهنگی محل بافت مربوط به خود می‌باشد. در نتیجه، واردات و صادرات هر فرش، منتقل‌کننده گوشه‌ای از این زیبایی‌ها می‌باشد. جذابیت‌های این طرح و نقش‌ها منجر به جذب گردشگران و فرهنگ دوستان سایر کشورها به ایران می‌شود.

در بررسی مطالعات گذشته در زمینه تعاونی‌های تولید فرش دستباف، به برخی از عوامل مؤثر و مشکلات تولید این صنعت پرداخته شده است و هنوز هم احتیاج به مطالعات بیشتر در زمینه نهادهای تولیدکننده فرش دستباف احساس می‌شود.

با توجه به نتایج حاصل از این پژوهش، می‌توان این گونه استنباط کرد که تولید انواع صنایع دستی، به ویژه فرش دستباف، درآمدزایی زیادی را با خود به همراه می‌آورد و دارای ارزش افزوده فراوان است. سرمایه‌گذاری در این بخش از تولیدات، باعث کم شدن وابستگی ایران به اقتصاد تک محصولی می‌شود. پیشنهاد می‌شود، به منظور افزایش اشتغال‌زایی و رونق بیشتر صنایع دستی، به ویژه فرش دستباف در روستاها، این‌گونه فعالیت‌های بخش روستایی، از حمایت‌های بیشتر دولتی بهرمنند گردند. در واقع بهتر است دولت سرمایه‌گذاری خود را در تولید این صنایع افزایش دهد و تولیدکنندگان این بخش از صنایع اشتغال‌زا را تقویت نماید. اگر چه رشد سرمایه در این محصولات گسترده نیست، ولی هیچ یک از کسانی که در این زمینه‌ها فعالیت می‌کنند حاضر نیستند آن را رها کنند. امید است که با ایجاد و رونق بخشی تعاونی‌ها به عنوان تشکل‌های سازنده در حمایت و پشتیبانی از صنایع دستی و ملی کشور، و شناسایی موانع و مشکلاتی که بر سر راه این صنعت مهم وجود

مسئله گارانتی و ضمانت پس از فروش فرش دستباف نیز از مشکلاتی است که تا به حال در ایران کمتر به آن پرداخته شده است و اخیراً سعی شده که فرش‌های بافته شده تحت پوشش بیمه‌ای قرار گیرند.

لازم به ذکر است که یکی از دلایلی که در بالا رفتن قیمت فرش دستباف نقش دارد، نوسانات بازار ارز است. بالا رفتن نرخ ارز سبب افزایش قیمت مواد اولیه در بازار و به طبع آن، افزایش قیمت فرش دستباف می‌شود. این نوع نوسانات قیمتی برای بازار صادرات مناسب نیست و در واقع به ضرر تولید فرش در تعاونی‌ها می‌باشد. بنابراین، سیاست‌های کنترل و تثبیت نرخ ارز، باید به عنوان عامل مهمی در ثبات صادرات فرش دستباف مد نظر قرار گیرد. داشتن اطلاعات شفاف درباره روند تغییرات نرخ ارز در آینده، می‌تواند نقش مؤثری در افزایش درآمد تولیدکنندگان و حفظ موقعیت ایران در بازار جهانی فرش دستباف داشته باشد. از مشکلات دیگری که می‌توان در این زمینه به آن اشاره کرد، شرایط و ضوابطی است که برای اعطای تسهیلات بانکی در اختیار تعاونی‌ها قرار می‌گیرد که این شرایط اغلب خارج از توان تعاونی‌های روستایی قرار می‌گیرد.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی انجام این پژوهش، بررسی نقش تعاونی‌های تولید فرش دستباف در رشد اقتصادی این صنعت است. بررسی‌های انجام شده حاکی از آن است که انواع صنایع دستی، علاوه بر اعتباربخشی به فرهنگ و هویت کشور، در کنار مشاغل دیگر برای توسعه روستاها و همچنین پاسخ به نیازها و پر کردن اوقات فراغت و ذوق هنری خانواده‌ها مطرح بوده است. با این وجود، امروزه باید به این صنایع به عنوان یک ضرورت اقتصادی و اجتماعی نگاه کرد. پرداختن به صنایع دستی در کشور از نظر ویژگی‌های درآمدزایی، بالا بردن سطح رفاه خانواده‌ها، کمک به معیشت آن‌ها، به کارگیری نیروی کار مولد و عوامل دیگر اقتصادی و اجتماعی، به خصوص در مناطق روستایی، دارای اهمیت ویژه می‌باشد. براساس یافته‌های پژوهش حاضر، بررسی این عوامل، بالاترین میزان تأثیر را در افزایش میزان تولید و بالا بردن کیفیت تولید فرش دستباف به عنوان پر رونق‌ترین صنعت دستی در تمام مناطق کشور ما، داشته و به دلیل فراوانی منابع و مواد اولیه مرغوب، سابقه طولانی در تولید، تنوع طرح و نقش‌ها، داشتن کیفیت مطلوب و استقبال کشورهای دیگر از این صنعت، توانسته عاملی مؤثر در جهت جذب گروهی از

2. Koutsou دارد، ایران همچنان به عنوان یکی از قطب‌های اصلی صنایع دستی در جهان مطرح باقی بماند.
3. Safakli ۴. تابلو فرش. بافت انواع تصاویر مانند تابلوهای نقاشی و چهره اشخاص و اماکن باستانی و غیره به جای طرح های سنتی متداول.

یادداشت‌ها

1. Rizov

کتابنامه

۱. استانداری خراسان رضوی. (۱۳۹۳). *آخرین تقسیمات کشوری استان خراسان رضوی*. مشهد: استانداری خراسان رضوی.
۲. پور صادق، ن.، بهلولی، ن.، و حاجی خانی، م. (۱۳۸۹). نقش تعاونی های فرش دستباف استان زنجان بر توسعه صادرات این فرش. *مجله تعاون و کشاورزی*، ۳(جدید)، ۱۷۰-۱۵۵.
۳. پوپیش، ا.، و جمشیدی، ح. (۱۳۸۴). تعاونی‌ها محور توسعه کشورهای جهان سوم. *نشریه تعاون و کشاورزی*، ۱۴(۱۶۷)، ۳۰-۲۳.
۴. خوبی، ص. (۱۳۸۲). گزارش وضعیت شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی فرش دستباف سراسر کشور در سال ۱۳۸۱. *تعاون و کشاورزی*، ۱۲(۱۴۲)، ۳۵-۳۱.
۵. رضوانی، م.، عزمی، آ.، خراسانی، م.، و ایمانی، ب. (۱۳۹۰). دیدگاه تجار شهر اردبیل در باره علل کاهش صادرات فرش دستباف ایران. *بررسی های بازرگانی*، ۱۲(۴۶)، ۱۱۳-۱۰۱.
۶. ژوله، ت. (۱۳۸۱). *پژوهشی در فرش ایران*. چاپ اول. تهران: انتشارات یساولی.
۷. شم آبادی، م. و خداد حسینی، ح. (۱۳۸۶). بازاریابی صادراتی فرش دستباف ایران، بررسی عوامل مؤثر و آسیب شناسی. *پژوهشنامه بازرگانی*، ۱(۱)، ۴۳-۳۴.
۸. شمس الدینی، ع. (۱۳۹۰). بررسی نقش تفاهم نامه های همکاری بین بخش تعاون و دستگاه های اجرایی در راستای ترویج و تشکیل شرکت های تعاونی در استان فارس. *فصلنامه راهبرد توسعه*، ۷(۲۵)، ۱۴۹-۱۲۲.
۹. شعبانعلی فمی، ح.، و محمدزاده نصرآبادی، م. (۱۳۹۰). *صنایع روستایی*. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
۱۰. فاضل بیگی، م.، و یآوری، غ. (۱۳۸۸). تعاون روستایی سرآغازی بر توسعه کارآفرینی. *تعاون و کشاورزی*، ۱۷(۲۰۴ و ۲۰۵)، ۶۳-۴۱.
۱۱. قزآنی قمصری، ا.، قدرتی، ح.، و رضایی، ح. (۱۳۸۹). عوامل مؤثر بر صادرات فرش دستباف در قالب ماتریس سوات (SWOT) مطالعه موردی تعاونی های فرش در استان اصفهان. *تعاون و کشاورزی*، ۲(جدید)، ۶۱-۴۹.
۱۲. لطیفی، س.، و سعدی، ح. (۱۳۹۰). آسیب شناسی تعاونی های فرش دستباف روستایی (مطالعه موردی شهرستان همدان). *فصلنامه علمی پژوهشی انجمن علمی فرش ایران*. گلجام، ۵(۱۸)، ۸۱-۹۶.
۱۳. لطیفی، س.، سعدی، ح.، شعبانعلی فمی، ح.، و مشرف، م. (۱۳۹۳). تحلیل اثرات اقتصادی - اجتماعی تعاونی های فرش دستباف روستایی استان همدان، *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۳۲(۱۴)، ۱۳۹-۱۱۷.
۱۴. لطیفیان، ا. (۱۳۸۵). بررسی عملکرد شرکت های تعاونی کشاورزی استان خراسان بزرگ، *دانشور رفتار*، ۲۰(۱۳)، ۶۱-۸۴.
۱۵. مظهری، م.، شاه نوشی، ن.، رفیعی دارانی، ه. (۱۳۸۸). ارزیابی نظام های تولیدی فرش دستباف با استفاده از تکنیکهای چند معیاری: مطالعه موردی آذربایجان شرقی. *گلجام*، ۴(۱۳)، ۷۲-۵۹.
۱۶. هوشیار، م. (۱۳۸۵). *صنایع دستی؛ دیروز، امروز، فردا*. رهپویه هنر، ۱(۱)، ۲۱-۱۶.
۱۷. یآوری، ح. (۱۳۷۳). *صنایع دستی روستایی و رشد و توسعه درونزا*. *تعاون و کشاورزی*، ۳(۳۶)، ۵۱-۴۸.
۱۸. یزدان پناه، ل.، و صمدیان، ف. (۱۳۸۸). عوامل مؤثر بر میزان موفقیت شرکت های تعاونی. *تعاون و کشاورزی*، ۱۹(۲۳۵)، ۳۴-۱۹.
19. Koutsou, S., Gotsinas, N. (2003). Women's Cooperative in Greece, *Journal of Rural cooperation*. 31(1), 47-57.
20. Rizov, M. (2005). Rural development under the European CAP: The role of diversity. *The Social Science Journal*, 42(4), 621- 628.
21. Safakli, O. (2002). Impacts of Cyprus European union integration on Turkish Cypriot cooperatives with emphasis on the financial sector of cooperatives. *Douglas universities' Dirges*, 6(1), 111-123.